PRINCIPII DE ALCĂTUIRE A *DICȚIONARULUI GRAIURILOR RUSEȘTI (LIPOVENEȘTI) DIN ROMÂNIA*

DE

ANDREI IVANOV ȘI FEODOR CHIRILĂ

În masa vocabularului autohton al graiurilor lipovenești, existente pe teritoriului României de mai bine de două secole, s-au petrecut fenomene lingvistice proprii oricărui grai desprins în timp și spațiu de trunchiul său etnolingvistic : pierderea unor sensuri inițiale și căpătarea altora noi, restrîngerea sau lărgirea sferei semantice a unor cuvinte, precum și dispariția unor cuvinte și apariția altora, ceea ce a dus la îmbogățirea considerabilă a vocabularului acestor graiuri. Lărgirea fondului lexical s-a făcut mai cu seamă prin împrumuturi din limba română.

Primul studiu științific asupra graiurilor lipovenești din țara noastră, datorat lui Vasile Arvinte, a apărut cu aproximativ două decenii în urmă[1]. Ulterior cercetările se amplifică, concretizîndu-se prin apariția de articole și studii, prin teze de doctorat.

Domeniile de investigație, în ordinea priorității lor cronologice, sînt cele ale foneticii și fonologiei, gramaticii, lexicului și onomasticii, circumscrise de regulă la un grai oarecare.

În etapa actuală, lipovenii reprezintă o populație bilingvă. Bilingvismul se manifestă prin folosirea alături de graiul natal și a limbii române ca limbă națională, în orice împrejurare exceptînd cadrul familial restrîns și comunitatea lingvistică respectivă.

Dispariția, deși lentă, dar firească a elementelor autohtone din vocabularul graiurilor lipovenești impune înregistrarea lexicografică a vocabularului acestor graiuri, pentru a pune la îndemîna cercetătorilor dialectologi un amplu material privind modalitățile de exercitare asupra lor a influenței limbii române.

Pînă în prezent au fost întocmite glosare de o întindere mai mică sau mai mare, care însoțesc unele articole, studii și chiar monografii consacrate graiurilor lipovenești. Printre autorii acestor lucrări, amintim pe Vasile Arvinte, Victor Vascenco, Maria Dumitrescu, Pricop Chirilov, Theodor Olteanu, Feodor Chirilă, Andrei Ivanov ș.a.[2]. În pofida numărului lor mare, glosarele de cuvinte

---

[1] Vasile Arvinte, *Un caz de bilingvism slavo-român. În legătură cu elementele românești din graiul lipovenilor din Dumasca*, SCL, IX, 1958, nr. 1, p. 45—71.

[2] Vasile Arvinte, *op. cit.* ; Victor Vascenco, *Observații asupra graiului rusesc al lipovenilor din satul Pisc, rn. Brăila*, în „Romanoslavica", VII, 1963, p. 95—117 ; Maria Dumitrescu, E.

BDD-A23120 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.88 (2026-09-14 21:36:33 UTC)

lipovenești existente nu reflectă, după cum am constatat, întregul teritoriu de răspîndire a acestor graiuri. Graiurile lipovenești din Moldova și Bucovina, de pildă, s-au bucurat de mai puțin interes decît cele răspîndite în Dobrogea. Glosarele amintite sînt consacrate vocabularului specific unei singure localități, de obicei unui sat sau unei comune. Un glosar sau dicționar care ar viza un grup de graiuri și cu atît mai mult graiurile lipovenești de la noi nu a fost încă realizat. Practica lexicografică a demonstrat că elaborarea de dicționare, și mai cu seamă a dicționarelor dialectale, este o activitate complexă, necesitînd din partea autorilor lor o vastă pregătire lingvistică și o tehnică de elaborare bine pusă la punct. Acelorași exigențe trebuie să le răspundă și elaborarea de dicționare dialectale bilingve, cum este, de pildă, *Dicționarul graiurilor ruse (lipovenești) din România*, la care ne referim în prezentul articol.

Graiurile lipovenești din România, aflîndu-se de cîteva secole în mediul lingvistic aloglot, păstrează, pe de o parte, în bună măsură specificul graiurilor din care s-au desprins, iar pe de alta, capătă tot mai pronunțate amprente ale mediului lingvistic străin la mai toate nivelele limbii. Valoarea unui dicționar dialectal bilingv este determinată nemijlocit de reflectarea tuturor acestor particularități.

În aceste condiții, ni se pare că elaborarea în viitorul apropiat a unui dicționar unic, care să cuprindă vocabularul tuturor graiurilor lipovenești situate pe teritoriul României, ar constitui un act de cultură extrem de necesar.

Cele de mai jos se vor referi la cîteva probleme legate de ordonarea în dicționar a vocabularului dialectal cules.

1. Vocabularul graiurilor lipovenești cuprinde trei straturi de cuvinte : cuvinte autohtone, moștenite din limba rusă comună, inclusiv elemente lexicale împrumutate altădată din idiomuri vecine ; împrumuturi lexicale datorate noilor condiții de existență — lingvistice și social-economice — pe teritoriul României, și, în fine, creații lexicale proprii, inexistente în limba rusă comună și, deci, în graiurile ruse convergente. Toate aceste componente ale vocabularului graiurilor lipovenești vor fi reflectate în *Dicționar*. Vor rămîne în afara lui numele proprii (toponime, antroponime etc.), inclusiv poreclele, chiar dacă acestea din urmă își au originea în nume comune.

Dicționarul va cuprinde toate părțile de vorbire, inclusiv interjecțiile, ordonate alfabetic. Perechile aspectuale ale verbelor vor figura, de regulă, în articolul al cărui cuvînt-titlu va fi verbul de aspect imperfectiv. Adjectivele și adverbele vor fi însoțite de formele lor la gradul comparativ. Adverbele și adjectivele în [*-mšy*] (*výpimšy* „cherchelit", „cu chef", *adémšy* „îmbrăcat", *razúmšy* „desculț" etc.), formate de la verbe, vor constitui cuvinte-titlu separate.

Pentru părțile de vorbire flexibile vor fi înserate paradigmele — complete sau parțiale — : *beč* (bežat') „a alerga" (*bjagú, bjagíš, bjagíš, bjagút', bjagít', bex, bégla ; bjagí*) sau *cep* (cep') „lanț" (*cépa, cépu...*).

Novicicov, *Lexicul graiurilor rusești din satul „Mila 23"* (*reg. Dobrogea*), în „Romanoslavica", VII, 1963, p. 113—129 ; P. Chirilov, *Graiul lipovenilor din Pisc — Brăila (fonetică și fonologie, morfologie, vocabular)*, rezumatul tezei de doctorat, București, 1975 ; Th. Olteanu, *Graiul lipovenilor din Mila 23, județul Tulcea (sistemul lexical)*, rezumatul tezei de doctorat, București, 1977; F. Chirilă, *Probleme de sinonimie dialectală*, București, 1977 ; A. Ivanov, *Genul gramatical în graiurile lipovenești (cu privire specială asupra genului neutru)*, rezumatul tezei de doctorat, București, 1977, ș.a.

BDD-A23120 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.88 (2026-09-14 21:36:33 UTC)

2. Întrucît între structura fonetică a cuvîntului din grai și cea din limba rusă comună nu există deosebiri esențiale, transcrierea vocabulelor în cuvinte-titlu, cît și a ilustrațiilor contextuale, urmează a fi simplificată, renunțînd, bunăoară, la redarea muierii consoanelor în fața vocalelor [*e*] și [*i*] (*léta* „vară" și nu *l'éta*) și iotării acestora din urmă (*éty* „acest" și nu *jéty*, *iγráiš* „cînți" și nu *iγrájiš*).

Identitatea fonetică a cuvintelor din graiurile lipovenești și din limba rusă comună nu impune vreo adnotare suplimentară în acest sens. Cînd însă există deosebire de ordin fonetic, între paranteze, redată spațiat, este indicată și corespondența lexicală din rusa comună. De exemplu, *beč* (b e ž á t') „a alerga", *béγyt'* (b é g a t'), *svísnut'* (s v í s t n u t'), *čičás* (s e j č á s). Cînd cuvîntul nu există în limba rusă comună, fiind o creație proprie a graiului sau avînd o etimologie străină, inclusiv românească, în afara parantezelor se va da traducerea lui în rusa comună, de pildă : *či* „ili", *báša* „štuka" — „bucată", *prišidínt* „predsedátel'" — „președinte", *tren* „póezd" — „tren".

Invariantele fonematice, în cazul în care acestea sînt realizate prin vreuna din variantele lor, sînt puse în evidență prin formele gramaticale ce urmează după cuvinte-titlu, ca, de exemplu, *lop* „frunte" (lob), *lóba*, *lóbu* ; *γalúpka* „porumbel" (golub'), *γalubýx*.

Pentru cuvintele împrumutate din alte idiomuri, inclusiv din limba română, se va indica sursa de împrumut. De exemplu, *vitéza* < rom. *viteză* „skórost'" ; *alimentára* < rom. *alimentară* „gastronom" ; *γódja* < ucr. *gódi* „ajunge" ; *γič* < tc. *hic* „deloc" ; *várda* < bg. *varda* „atenție", „la o parte", „păzea !".

Cînd un împrumut are corespondente etimologice în două sau mai multe idiomuri, acestea sînt menționate, fără a se indica sursa directă de împrumut. Astfel, *či*, pol. *czy*, ucr. *či* „ili, líbo" — „sau".

Nu se indică sursa de împrumut pentru acele lexeme de origine străină care sînt atestate în lucrări lexicografice pentru graiurile ruse convergente, cum ar fi *baštán* „bostănărie" ; *γóršy* „mai tare", înregistrate în *Dicționarul* lui Dal'[3].

Variantele fonetice ale cuvintelor din articol vor fi inserate în cuvînt-titlu (*čičás / syčás*) „acum". Sinonimele lor, în schimb, vor constitui articole de sine stătătoare (*či* „sau", *ili* „sau" ; *semakátka* „bicicletă", *bičikléta* „bicicletă").

În concluzie, un articol de dicționar, avînd, de pildă, cuvîntul-titlu un substantiv, va cuprinde : a) cuvîntul-titlu ; b) caracterizarea gramaticală a acestuia ; c) informații etimologice în cazul unor împrumuturi din alte idiomuri ; d) indicarea formei din rusa comună sau traducerea cuvîntului-titlu în limba rusă ; e) traducerea în limba română ; f) paradigme — complete sau parțiale ; g) ilustrații de folosire a cuvîntului.

[3] Vladimir Dal', *Tolkovyj slovar' živogo velikorusskogo jazyka*, I—IV, Moscova, 1956.

BDD-A23120 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.88 (2026-09-14 21:36:33 UTC)

*Modele de articole de dicţionar**

Ана́ v. **он.**
Ано́ v. **он.**
Аны́ v. **он.**
ацэ́т[1]**//сирке́** m (U, S) (уксус), „oţet" ; ўон пашо́л у кумпарати́ву за ацэ́тым „el s-a dus la cooperativă după oţet".
бло́к[1] m(дом городского типа), „bloc de locuinţe" ; **ты** жывёш у до́ми, чи у бло́ки ? „locuieşti în casă (cu curte) sau la bloc ?" [v. şi дом].
бра́ин'к/ы(й)[1], ыя, им // **краси́вы(й)**, „краси́вый", „frumos" ; ўот што́фа бра́ин'кыя „ce stofă frumoasă".
в'Адро́[12] m [pl. в'о́дры[1]], „ведро́", „căldare" ;в'адро́м бу́дим набира́ть вады́ „vom lua apă cu căldarea".
гу́дин'к/ы(й) v. **гу́ткы.**
гу́тк/ы(й)[1]**//и(й)**[dim. гу́дин' к/ы(й)//и(й)] (плохо́й, некраси́вый) „prost", „stricat", „urît" ; је́ти јаблыки гуткии, ни јеш јих „aceste mere sînt stricate, nu le mînca".
гуч//пичу́т' adv. (соверше́нно, совсе́м), „deloc" ; а ане́ гуч ни спужа́лис „dar ei nu s-au speriat deloc".
дом[2] m [pl. дАма́[2]] „дом", „casă" ; наш дом на крају́ с'ала́ „casa noastră e la marginea satului"[v. şi блок, ха́та].
јада́ f v. **харчи́** .
де́лыт'[1] — **зде́лыт'**[1], „де́лать — сде́лать", „a face" ; ви́диш, када́ ни де́лыиш, што́ на́да „vezi, dacă nu faci ce trebuie".
загл'а́дывать'[1] — **загл'а́нут'**[1], „загля́дывать—загляну́ть", „a se uita" ; загл'ани́ у камо́рку, мо́жа ўон там „uită-te în cameră, poate e acolo".
зде́лыт' v. **де́лыт'**.
краси́в/ы(й), ыя, ыи v. **бра́ин'кы(й)**.
купл 'а́т'—купит'[2], „покупа́ть—купи́ть", „a cumpăra" ; ўот, када́ паеду у Брайлы, ку́пю ти́бе ку́клу бра́ин'кыју „cînd voi merge la Brăila, ţi voi cumpăra o păpuşă frumoasă".
лоШ[2] m [pl. лАбы́], „лоб" „frunte" ; на лабу́ му́ха у ти́бе „e o muscă pe fruntea ta".
луми́на[3] f (электри́ческий свет), „lumină electrică" ; засв'ати́ луми́ну „aprinde lumina".
малАко́[4] m [dim. малАч'ко́], „молоко́" „lapte" ; вы́пи ка́нку малака́ тапл'о́ныуа" „bea o cană de lapte fiert".
малАч'ко́ mv. **малАко́.**
нАгу́ f [pl. но́ги ; dim. но́шка], „нога́", „picior"; наγу́ пра́выју сибе́ слама́л „şi-a rupt piciorul drept".
ничут' v. **гич.**
но́шка v. **нАгу́.**
он//ўон, „он", „el", f **Ана́** „она", „ea", n **Ано́**, „оно", „el", pl. **Ано́**, „они" „ei", „ele".
писмо́[2] m [pl. писмы[1]], „письмо́", „scrisoare" ; ади́н писмо́ то́л'ка палучи́л „am primit doar o scrisoare".
прима́р' m [pl. примари́], (при́марь, председа́тель сельсове́та), „primar" ; а ты 'пагавари́ с примар'о́м „să vorbeşti cu primarul".
прищидѝнт[2] m(председа́тель), „preşedinte"; пришидѝнт пашо́л у куликти́ву „preşedintele a plecat la colectivă".
рак[2] m [pl. раки́ şi ра́ки], „рак", „rac" ; у је́тим јару́ уно́уа раку́ „în malul acesta sînt mulţi raci".
р'аТ[4] m [pl. р'ады́], „ряд", „rînd", „şir"; ужы́ два р'а́да прапало́ли „am plivit deja două rînduri".
рука́[4] f [pl. ру́ки], „рука", „mînă" ; зав'аза́л сибе́ руку́ „şi-a legat (bandajat) mîna".
р'у́мка[6] f „ру́мка", „păhărel"; ни р'у́мки во́тки тибе́ низ'а́ пит' „nici un păhărel de ţuică nu ai voie să bei".
свет[2] m „свет", „lumină" ; тут све́та нима́ „aici nu e lumină".
сычас v. **чичас.**
сол' m, „соль" f, „sare"; кру́пныуа со́л'у паклал „ai pus sare grunjoasă".
самака́тка//бичикле́та//самапр'а́дка f(SR), „велосипед", „bicicletă" ; он уме́ит' ката́ца на самака́тки „el ştie să meargă cu bicicleta".
степ[6] m, „степь" f, „stepă, cîmp" ; [pl. ст'ап'а́[3]]; усе́ рабо́чии на ст'ане́ „toţi lucrătorii sînt pe cîmp".
т'ал'о́нык[2] m[pl. т'ал'а́ты[4]] „телёнок", „viţel" ; т'ал'о́нык вы́бих из двара́ „viţelul a fugit din curte".
харчи́ pl. // **јада́** f, „еда, пища", „mîncare", „hrană" ; харчи́ бра́выи „mîncare bună" ; на свайх харча́х „cu mîncare proprie".
ха́та f [dim. хат'о́нка] 1. дом (дом), „casă" ; на́ша ха́та но́выја „casa noastră e nouă" ; 2. ко́мната „cameră" ; у пире́дни// за́дни ха́ти „în camera din faţă// din spate" [v. şi дом].
хат'о́нка f v. **хата.**
чичас adv., „сейчас", „acum, imediat" ; чича́с приду́ „vin imediat".

* Abrevieri : SR = slava rusă, S = Sarichioi, U = Unirea (Jurilovca). Cifrele la umărul cuvintelor-titlu vor trimite la modele de paradigme de la finele *Dicţionarului*.

BDD-A23120 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.88 (2026-09-14 21:36:33 UTC)

PRINCIPES D'ÉLABORATION DU *DICTIONNAIRE DES PATOIS RUSSES DE ROUMANIE*

RÉSUMÉ

L'article ci-dessus est consacré aux problèmes de l'arrangement du vocabulaire dialectal mentionné dans le *Dictionnaire des patois russes („lipovenești") de Roumanie*, en cours d'élaboration.

Après une analyse minutieuse du matériel recueilli, les auteurs ont tiré la conclusion que le vocabulaire des patois russes („lipovenești") contient trois niveaux de mots : des mots autochtones, hérités de la langue russe commune, y inclus les éléments lexicaux empruntés autrefois à des idiomes voisins ; des emprunts lexicaux dus aux nouvelles conditions d'existence — linguistique et socio-économique — sur le territoire de la Roumanie, et enfin des créations lexicales propres, inexistentes dans la langue russe commune et par conséquent dans les patois russes convergents. Toutes ces parties du vocabulaire des patois „lipovenești" seront représentées dans le dictionnaire.

Le dictionnaire contiendra toutes les parties du langage y inclus les interjections, ordonnées alphabétiquement. Un article de dictionnaire ayant, par exemple, pour le mot-titre un substantif, contiendra : a) le mot-titre ; b) les traits grammaticaux de celui-ci ; c) des informations étymologiques quand il s'agit d'emprunts à d'autres idiomes ; d) la précision de la forme de la langue russe commune ou la traduction du mot-titre en russe ; e) la traduction en roumain ; f) paradigmes — complets ou partiels ; g) illustration de l'emploi du mot.

Les auteurs considèrent que l'élaboration dans l'avenir immédiat d'un dictionnaire de tous les patois „lipovenești" situés sur le territoire de la Roumanie constituera, sans doute, un acte culturel extrêmement nécessaire.

Facultatea de Limbi Străine
București, str. Edgar Quinet, nr. 5—7

BDD-A23120 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.88 (2026-09-14 21:36:33 UTC)